

اظهار نظر کارشناسی درباره: «لایحه حمایت از مالکیت صنعتی»

مقدمه

حمایت و صیانت از دارایی‌های فکری مخترعان و مبتکران نقش بسزایی در ترویج علم و فناوری داشته و از پیش‌نیازهای مهم تجاری‌سازی ایده‌ها و طرح‌های کاربردی در نظام ملی نوآوری محسوب می‌شود. به همین دلیل اکثر کشورها در قوانین خود، نحوه حمایت از مالکیت فکری را پیش‌بینی کرده و برای آن سازوکارهای مشخصی تعیین نموده‌اند. مالکیت صنعتی از شاخه‌های اصلی مالکیت فکری است که مواردی همچون اختراعات، علائم تجاری، طرح‌های صنعتی و غیره را دربر می‌گیرد.^۱ نظام ملی ثبت اختراع به‌عنوان یکی از ارکان نظام نوآوری نقش ویژه‌ای را در این نظام ایفا می‌کند و هرگونه کاستی و ناکارایی آن می‌تواند تأثیراتی مخرب بر فعالیت‌های نوآورانه بنگاه‌های تولیدی و خدماتی کشورها بر جا گذاشته و به رقابت‌پذیری ملی آسیب برساند. در توجیه نیاز به وجود نظام ثبت اختراعات و حفاظت از اختراعات ثبت شده می‌توان به چهار کارکرد برجسته این نظام یعنی ایجاد انگیزه، ارسال پیام، بازارآفرینی و تشویق افشا اشاره کرد که به اعتبار همین کارکردها می‌توان یک اختراع را برای جامعه ارزشمند دانست.^۲

تبیین موضوع

قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری در راستای حمایت از مالکیت صنعتی در بهمن‌ماه ۱۳۸۶ برای اجرای آزمایشی به مدت پنج سال به تصویب رسید و جایگزین قانون مصوب ۱۳۱۰ شد. قانون فعلی تاکنون سه بار تمدید شده است.^۳ مطالعات کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۳ نشان داده است که علیرغم برتری‌های قانون فعلی با سلف خود، کاستی‌های مهمی در قانون وجود دارند. نظر به اهمیت بسیار زیاد موضوع و به درخواست جمعی از نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی سلسله جلسات متعدد و منظمی در مرکز پژوهش‌ها از ۱۳۹۱/۶/۱۰ تا ۱۳۹۲/۱۲/۱۲ برای شناسایی نقاط ضعف قانون و بازنگری در آنها با مشارکت صاحب‌نظران حوزه ثبت اختراعات و همچنین مدیران دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط برگزار شد که ماحصل آن ارائه طرح یک فوریتی «حمایت از مالکیت صنعتی (ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری)»^۴ در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۱۹ به مجلس بود، که این طرح هم‌اکنون در دستور کار مجلس قرار دارد. با این وجود و طبق هماهنگی‌های صورت گرفته بین مجلس و دولت مقرر شد که لایحه جامع «حمایت از مالکیت فکری» مشتمل بر دو بخش مالکیت ادبی و هنری و بخش مالکیت صنعتی تدوین شود. لازم به ذکر است بخش اول در قالب «کتاب

مشخصات لایحه

دوره نهم - سال سوم

شماره ثبت:

۶۱۰

شماره چاپ:

۱۵۷۶

تاریخ چاپ:

۱۳۹۴/۷/۸

معاونت پژوهش‌های
زیربنایی و امور تولیدی
دفاتر:

مطالعات ارتباطات و
فناوری‌های نوین
مطالعات حقوقی

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۸۰۱۴۵۰۱

تاریخ انتشار:

۱۳۹۴/۸/۱۰

۱. گزارش آشنایی با مالکیت صنعتی، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۳۵۴۴، ۱۳۹۲.

۲. گزارش بررسی عملکرد نظام ثبت اختراع در ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۳۲۲۱، ۱۳۹۲.

۳. اولین بار در ۱۳۹۲/۳/۲۰ به مدت یک‌سال، بار دوم در ۱۳۹۳/۴/۴ به مدت یک‌سال و سومین بار در ۱۳۹۴/۷/۱۳ به مدت دو سال.

۴. شماره ثبت ۴۰۲، شماره چاپ ۸۶۱، تاریخ اعلام وصول ۱۳۹۲/۹/۶.

اول - مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط» در تاریخ ۱۳۹۳/۱۰/۱۷ به مجلس تقدیم شد^۵ و هم‌اکنون در کمیسیون‌های مرتبط مجلس در حال بررسی است. لایحه حمایت از مالکیت صنعتی نیز که موضوع این گزارش است با عنوان «کتاب دوم لایحه حمایت از مالکیت فکری» به شماره ثبت ۶۱۰ در تاریخ ۱۳۹۴/۷/۱۸ در مجلس اعلام وصول گردید که در ادامه به بررسی نقاط قوت و ضعف آن پرداخته می‌شود.

نقاط قوت لایحه

- تدوین لایحه حمایت از مالکیت صنعتی از سوی دولت گام بسیار مثبتی در ساماندهی حوزه مالکیت فکری به‌شمار می‌رود که می‌تواند از تمسدهای مکرر مهلت اجرای قانون آزمایشی ثبت اختراعات جلوگیری کرده و سبب تصویب یک قانون دائمی شود.

- موضوع مهم دیگری که به‌درستی در لایحه دیده شده، استقرار مرجع اعتبارسنجی اختراعات در قوه مجریه است. این موضوع در اسناد بالادستی کشور تأکید شده است و جمع‌بندی جلسات تخصصی مرکز پژوهش‌های مجلس و استدلال‌های فنی آن را تأیید می‌کند. طبق نقشه جامع علمی کشور ثبت و اعتبارسنجی مالکیت فکری در حوزه علم و فناوری به قوه مجریه واگذار شده است.^۶ مصوبه ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور نیز بر ایجاد مرجع ملی مالکیت صنعتی در قوه مجریه تأکید دارد.^۷ بنابراین با توجه به این مصوبات و مهمتر از همه تأکید سیاست‌های اقتصاد مقاومتی^۸ بر پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور، انتقال مرجع ثبت از قوه قضائیه (سازمان اسناد و املاک کشور) به قوه مجریه ضرورت دارد که این موضوع تا حدودی به شکل استقرار مرجع اعتبارسنجی اختراعات در لایحه دیده شده است.

نقاط ضعف لایحه

- در خصوص مهمترین ایراد وارده بر لایحه می‌توان به انشقاق مرجع ثبت اشاره کرد. در این لایحه وزارت صنعت، معدن و تجارت مسئول بررسی فنی و محتوایی موضوعات مالکیت صنعتی (اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری) شده و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، ثبت و صدور گواهینامه آنها را برعهده خواهد داشت. از طرف دیگر تأیید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در ارزیابی و احراز شرایط ماهوی اختراعات لازم شمرده است. این چند تکه بودن مرجع ثبت باعث سردرگمی مخترعان، طولانی شدن فرآیند ثبت اختراعات و افزایش درز اطلاعات محرمانه مخترعین خواهد شد. در لایحه حتی تفکیک مشخصی بین وظایف وزارت صنعت، معدن و تجارت و آموزش، تحقیقات و فناوری وجود ندارد و حتی بخشی از لایحه نقض‌کننده بخش دیگری است، به این صورت که مسئولیت بررسی فنی و محتوایی براساس ماده (۶) لایحه به‌عهده وزارت صنعت و معدن گذاشته شده است ولی در ماده (۷) این مسئولیت با برعهده گذاشتن مسئولیت بررسی فنی و محتوایی به وزارت آموزش، تحقیقات و فناوری از وزارت صنعت سلب شده است.

- سیاست دیگری که دولت در لایحه مذکور دنبال می‌کند، قرار دادن قوانین مالکیت صنعتی و مالکیت ادبی و هنری در ذیل یک قانون واحد و به‌عنوان دو کتاب مجزا است. شاید توجیه این اقدام یکسان‌سازی قوانین مربوط در حوزه مالکیت فکری باشد، اما لازم به‌ذکر است که نظام حمایت از مالکیت ادبی و هنری از لحاظ خاستگاه، مبنای حمایت، شیوه حمایت، شرایط حمایت، طول مدت حمایت، موضوع حمایت و ضمانت اجراهای نقض مالکیت با مالکیت صنعتی متفاوت بوده و هیچ‌سختی بین این دو قانون وجود ندارد که تحت یک

۵. بنام لایحه حمایت از مالکیت فکری، تاریخ اعلام وصول ۱۳۹۳/۱۰/۱۷ شماره ثبت ۵۴۱.

۶. بند «ه» اقدامات ملی، راهبرد کلان ۱ در فصل چهارم نقشه جامع علمی کشور.

۷. مصوبه «سیاست‌های اجرایی اقدامات ملی مربوط به مالکیت صنعتی از نقشه جامع علمی کشور» در جلسه ۳۷ مورخ ۱۳۹۲/۵/۱.

۸. بند «۲» سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی» تاریخ ابلاغ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹.

عنوان ذکر کردند. در قوانین سایر کشورها نیز نظام حمایت از مالکیت صنعتی با مالکیت ادبی و هنری متفاوت است. مازاد بر اینکه متولی و مسئول حمایت از این دو مالکیت نیز با یکدیگر متفاوت است، چنانکه در نظام ایران، متولی مالکیت ادبی و هنری وزارت ارشاد بوده و طبق لایحه مزبور، متولی مالکیت صنعتی وزارت صنعت پیشنهاد شده است، لذا ذکر این دو قانون تحت یک عنوان از لحاظ قانونگذاری صحیح نخواهد بود.

- در مقدمه توجیهی لایحه، به روز نمودن قانون فعلی و متناسب سازی آن با جامعه جهانی از زمره دلایل ارائه لایحه مذکور بیان شده است، لکن با مطالعه لایحه مذکور و بررسی مواد اصلاحی هیچ موردی در جهت متناسب سازی با قوانین بین المللی و به روز سایر کشورها مشاهده نشده و تنها دو مورد تغییر مرجع ثبت و ایجاد شورای هماهنگی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین با وجود آنکه بسیاری از فصول مالکیت صنعتی از قبیل رقابت غیرمنصفانه، حمایت از اختراعات کوچک، حمایت از اسرار تجاری و علائم جغرافیایی در قوانین اغلب کشورها و اسناد بین المللی ذکر شده و در نظام تقنینی ایران، راجع به آنها خلأ وجود دارد، لایحه واصل شده اشاره ای به آنها نکرده است. این در حالی است که از زمان تصویب قانون ثبت اختراعات، طرح های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ که به صورت آزمایشی و به مدت هشت سال اجرا شده، خلأها و مزایای آن مشخص گردیده است. از این رو انتظار می رفت در لایحه ای که دولت برای دائمی شدن قانون مذکور، ارائه داده است، خلأهای قانون فعلی مورد توجه قرار گرفته و بسیاری از موضوعات مالکیت صنعتی که در نظام تقنینی ما مغفول مانده است، در لایحه مذکور مورد اشاره قرار می گرفت. شایان ذکر است در طرح حمایت از مالکیت صنعتی که در ۱۵۴ ماده به تصویب کمیسیون حقوقی و قضایی رسیده و اخیراً در صحن علنی مطرح و جهت ملاحظه لایحه دولت در آن، به کمیسیون عودت داده شد، بسیاری از خلأهای قانون فعلی پیش بینی شده است.

- همان طور که اشاره شد قانون آزمایشی ثبت اختراعات ایرادات و کاستی هایی دارد که متأسفانه در این لایحه به رفع آنها توجهی نشده است. لازم به ذکر است جلسات متعددی پیرامون آسیب شناسی و اصلاح قانون مزبور در مرکز پژوهش ها برگزار شد که نتیجه آن به صورت چندین گزارش کارشناسی و در نهایت طرحی به مجلس ارائه شد. همچنین جلسات تخصصی در کمیسیون علم و فناوری دولت نیز برگزار شد که خروجی آن در قالب ۶۴ ماده اصلاح شده و به هیئت وزیران ارسال شد. در هر دو مورد، ضعف هایی در قانون آزمایشی شناسایی شد که برخی از آن موارد به شرح زیر است:

الف) فرآیند ثبت اختراع: با اینکه در قانون برنامه پنجم توسعه^۹ ارائه گواهی ممیزی علمی اختراعات از سوی مراجع ذیصلاح جهت ثبت ضروری شمرده شده است، اما بررسی شیوه اجرای قانون فعلی نشان می دهد که ثبت اختراعات در ایران تا حد زیادی به شیوه اعلامی دنبال می شود.^{۱۰} همچنین در نقشه جامع علمی کشور بر ایجاد نظام ثبت اختراع امتحانی (اثباتی) در حوزه های اولویت دار تأکید شده است.^{۱۱}

ب) افشای اختراعات: افشای اختراع در ایران از سه دیدگاه چگونگی افشا، زمان افشا و کفایت افشا در مقایسه با سایر کشورها و معاهدات بین المللی ضعف زیادی دارد. این در حالی است که حمایت دولت از اختراع و اعطای حق انحصاری بهره برداری از آن به مخترع در ازای افشای اطلاعات نهفته است.^{۱۲}

ج) موارد مستثنا از اختراع: عدم شمول منابع ژنتیک و اجزای تشکیل دهنده آنها و همچنین فرآیندهای بیولوژیک تولید آنها از

۹. تبصره «۳» بند و ماده (۱۷) قانون برنامه پنجم توسعه.

۱۰. گزارش محورهای پیشنهادی برای قانون ثبت اختراعات، مرکز پژوهش ها، شماره مسلسل ۱۲۷۰۴، ۱۳۹۱.

۱۱. بند «۷» از اقدامات ملی راهبرد کلان ۱ نقشه جامع علمی کشور.

۱۲. گزارش تحلیلی بر افشای اختراعات در ایران، مرکز پژوهش های مجلس، ۱۲۳۴۳، ۱۳۹۱.

قابلیت ثبت به‌عنوان اختراع، موجب تفسیرهای متعددی شده و در عمل ثبت اختراعات در حوزه بیوتکنولوژی را دچار چالش کرده است. این در حالی است که سهم زیادی از اختراعات ثبت شده در جهان به حوزه زیستی و بیوتکنولوژی اختصاص دارد. فرآورده‌های دارویی نیز از موارد دیگری است که برخی از صاحب‌نظران این حوزه معتقد هستند که با توجه به ضعف توان رقابتی کشور با کشورهای پیشرو، حمایت از آنها در قالب اختراع به نفع کشور نیست و باید جزء موارد استثنا قرار گیرد. همچنین اکثر صاحب‌نظران بر این نظر بودند که کاربردهای جدید^{۱۳} نیز باید از دامنه شمول قانون خارج شود.

(د) سایر موارد: برخی اصلاحات در شکل ظاهری و محتوای برخی از مواد نیز برای رفع ابهامات و بهبود متن قانون ضروری است.

جمع‌بندی و پیشنهاد

با اینکه تدوین لایحه «حمایت از مالکیت صنعتی» اقدام مناسبی از سوی دولت در ساماندهی نظام مالکیت فکری بود، اما این لایحه علاوه بر اینکه از تناقضات جدی برخوردار است، دارای نقاط ضعف و خلأهای متعددی است و نیازمند اصلاحات جدی است. انشقاق مرجع ثبت و توزیع مسئولیت‌ها بین نهادهای مختلف بدون توجه به ماهیت موضوع مالکیت صنعتی و حتی همپوشان‌ها و تناقضات مأموریتی برای دستگاه‌ها در تقسیم کار و عدم توجه به نتایج جلسات متعدد برگزار شده در مرکز پژوهش‌های مجلس و کمیسیون علم و فناوری دولت در خصوص بازنگری قانون آزمایشی ثبت اختراعات سبب شده است که ایرادات و اشکالات بسیار مهمی در لایحه «حمایت از مالکیت صنعتی» باقی بماند و تمرکز لایحه صرفاً بر مرجع ثبت باشد. همچنین پس از بررسی طرح مالکیت صنعتی در کمیسیون حقوقی و قضایی گزارشی نیز تهیه شده است که بسیاری از خلأهای قانون فعلی در آن پیش‌بینی شده و می‌توان با تلفیق طرح و لایحه مذکور به نظام جامعی دست یافت.

بنابراین پیشنهاد می‌شود موارد مهمی از قبیل ایجاد ساختار منسجم و یکپارچه به‌عنوان مرجع ثبت در قوه مجریه براساس اسناد بالادستی کشور، اصلاح و به‌روزرسانی فرآیند ثبت به‌خصوص موضوع افشای مؤثر اطلاعات و بررسی ماهوی توسط ممیزان فنی آموزش‌دیده، موارد مستثنا از جمله ثبت اختراعات بیوتکنولوژی و فرآورده‌های دارویی، آموزش قضات و تربیت کارگزاران متخصص حوزه مالکیت فکری، افزودن فصول جدیدی در خصوص سایر حوزه‌های مالکیت صنعتی و رفع ابهامات موجود در متن قانون آزمایشی، در لایحه پیشنهادی مورد توجه و بازنگری قرار گیرد.

در نهایت پیشنهاد می‌شود که کلیات لایحه فوق مورد تصویب قرار گیرد و کار بررسی جزئیات آن به کمیسیون مشترکی متشکل از نمایندگان کمیسیون حقوقی و قضایی، صنایع و معادن و آموزش و تحقیقات مجلس واگذار شود تا این کمیسیون در بررسی جزئیات ایرادات و کاستی‌های اساسی این لایحه را برطرف کند.

۱۳. کاربرد جدید (New Use) از ترندهایی به‌شمار می‌رود که از طریق آن کشورهای صاحب پتنت سعی می‌کنند تا حمایت از اختراع خود و انحصار خود را طولانی‌تر سازند.